

UVOD

U drugoj polovini 1943. godine oslobodilačka borba naroda Jugoslavije dobila je takav zamah da nije bilo ni jedne pokrajine bez prostrane slobodne teritorije i krupnih vojnih jedinica. Narodnooslobodilačka vojska (NOV) je u to vrijeme imala 300.000 naoružanih boraca, koji su — svrstani u odrede, brigade, divizije i korpuse — predstavljali silu koja se sa uspjehom mogla boriti protiv okupatora i njegovih sluga. To je prisiljavalo Nijemce da neprekidno povećavaju svoje vojne efektivne, te je u to vrijeme ukupno brojno stanje neprijateljevih vojnika na teritoriji Jugoslavije poraslo na 650.000.

Istina o narodnooslobodilačkoj borbi (NOB) prokrčila je put i van granica Jugoslavije. Svjetska demokratska javnost je sve više davala podršku oslobodilačkom pokretu jugoslovenskih naroda.

Potpunu afirmaciju stekla je i nova, narodna vlast. Narodnooslobodilački odbori (NOO) su, kao i vojska, izdržali sve neprijateljeve nalete i ofanzive i stalno su se učvršćivali i razvijali kako na oslobođenim, tako i na neoslobođenim teritorijama.

Ogromno je porastao i ugled Jedininstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF); on je postao sveobuhvatna politička organizacija, koja je okupljala rodoljube širom Jugoslavije, bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost i političko uvjerenje.

Na dan formiranja Brodske brigade plamtio je već hiljadu četiri stotine dvadeset i drugi dan drugog svjetskog rata. Na istočnom frontu Crvena armija (CA) je

nastavljala svoje nastupanje. U žestokim, svakodnevnim borbama, hitlerovska armija je trpjela osjetne gubitke, ali će ona pružati otpor još gotovo punih šest stotina dana (592).

Koristi od izbacivanja Italije iz rata bile su velike. Naš narod i naša vojska, učestvujući i sami u likvidaciji fašističke Italije, razoružali su više desetina hiljada italijanskih vojnika.

Nakon kapitulacije Italije ustanak se širio kao požar u krajevima u kojima je do sloma Italije samo plamsao (Istra, ostrva, Gorica i dr.). Pod uticajem naše borbe prenio se i na sjevernu Italiju. Što je najznačajnije, narodnim ustankom i u toku njega, prisajedinili su se zajedničkoj domovini Jugoslaviji krajevi koji su nepravedno odsječeni poslije prvog svjetskog rata od hrvatskog i slovenačkog teritorija.

Kapitulacijom Italije u Dalmaciji se još više rasplamsava oslobodilački pokret. Za nekoliko dana bila je oslobođena gotovo čitava Dalmacija. Slična se situacija odvija i u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. Oslobođeni su Crikvenica, Kraljevica, Bakar, Novi, Senj, cijeli Gorski kotar i obala od Senja do Sušaka. Za kratko vrijeme skoro svi otoci u Dalmaciji i Hrvatskom primorju bili su u našim rukama. Narodnooslobodilačka vojska je oslobodila Brač, Hrvar, Rab, Pag, Korčulu, Mljet, Sipan, Lopud, Lastovo i poluotok Pelješac. Prva brigada 13. hrvatske divizije poslije trodnevne borbe oslobodila je i ostrva Cres i Lošinj. U Istri, hrvatsko-slovenački partizanski odredi, zauzeli su i držali svu teritoriju na jugu od željezničke pruge Trst — Rijeka. Cijela Istra, osim Trsta, Pule, Opatije i Rijeke, bila je u našim rukama.

I u Sloveniji se kapitulacijom Italije pojačava aktivnost naših jedinica, koja se opštom mobilizacijom novih snaga pretvara u opšti narodni ustanak. Naše jedinice u Sloveniji porušile su sve važnije željezničke pruge. Sva ljubljanska okolina, osim grada Ljubljane, je u rukama slovenačkih partizana. Oslobođena je Idrija, a Slovenačko primorje ujedinjeno je sa slobodnom Slovenijom.

U Bosni je oslobođen veliki broj mjesta i gradova, među kojima Gračanica, Modrica, Srebrenica, Vlasenica,

Kalinovik, Foča, Kotor Varoš, Goražde, u Hercegovini Gacko, Avtovac i Bileća.

Crnogorski partizanski odredi i jedinice Narodno-oslobodilačke vojske imale su u septembru niz uspješnih borbi i akcija protiv njemačkih okupatora i njihovih slugu, četnika Draže Mihailovića.¹ Piva je bila sva slobodna. Zabljak i cijeli šavnički srez takođe. Poslije teških borbi naše jedinice su oslobodile Kolašin. U Crnogorskom primorju oslobođen je Ulcinj i Petrovac.

Sandžačke jedinice oslobodile su gradove Prijepolje i Pijevija, ovaj posljednji bez žrtava.

Narodnooslobodilački pokret (NOP) u Slavoniji dostigao je široke razmjere. Znatan dio teritorije bio je oslobođen, a partizanske jedinice bile su objedinjene na nivou korpusa. Partizanske snage u Slavoniji brojale su tada preko 6.000 dobro naoružanih boraca. Septembar se u Slavoniji odlikuje pojačanom aktivnošću partizana na rušenju željezničkih pruga, posebno pruge Zagreb — Beograd,² na kojoj je saobraćaj često obustavljan. Uništena je pruga oko Daruvara, sa krakom do Grubišnog Polja, i pruga od Našica do Pleternice, a nešto kasnije pruga Našice — Virovitica i pruga od Klošara do Bjelovara. I ostale pruge, kao: Pleternica — Kapela, Našice — Osijek, Daruvar — Banova Jaruga, Križevci — Bjelovar — Garešnica, bile su često razarane i na njima je kraće ili duže vrijeme saobraćaj obustavljan.

Razvitak NOP-a u Slavoniji, u prvoj polovini 1943, dobija šire razmjere i masovni karakter, te se u maju

¹ Dragoljub Draža Mihailović, pukovnik stare Jugoslovenske vojske, u toku okupacije izbjeglička vlada ga proizvela u čin armijskog generala; kao ministar izbjegličke vlade i načelnik štaba Vrhovne komande, organizovao 1941. u okupiranoj Jugoslaviji četničku organizaciju »Jugoslovenska vojska u otadžbini«, sa ciljem da u saradnji sa okupatorom oružanom akcijom i vršenjem terora uguši ustanak i oslobodilačku borbu naroda Jugoslavije. Protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije četničke jedinice su vodile borbu do 1945. kad su potpuno uništene. Zbog saradnje sa okupatorom i izdaje naroda Jugoslavije osuđen na smrt 16. jula 1946. i pogubljen.

² U vrijeme rata ovu prugu su u Slavoniji nazivali Glavna pruga.

formira 2. korpus NOV i PO Hrvatske, koji je imao 2 divizije sa 5 brigada. Uskoro, iza toga, formirana su i 4 odreda, među kojima je i Diljski NOP odred, sa zadatkom da djeluje na širem području i važnijim komunikacijama, a posebno na Glavnoj pruzi i cesti Zagreb — Beograd (dionica: Slavonski Brod — Vinkovci); da izvodi manje i veće akcije na neprijateljeva uporišta i da drži pod vojničkom kontrolom cjelokupnu teritoriju svoga dejstva, kako bi uspješnije politički djelovao i vršio mobilizaciju novog ljudstva za jedinice NOV.

Dejstvujući na teritoriji koja se prostirala između Slavanskog Broda — Slavonske Požege — Našica i Đakova, Diljski odred je postizao zapažene uspjehe. U svojim akcijama odred se zalijetao i u ravničarske krajeve u pravcu Osijeka, Županje, i Vinkovaca. Dio odreda je cio septembar, iz noći u noć, ostvarivao ekonomske akcije, u kojima se prikupljala pšenica sa neoslobođene ili poluoslobođene teritorije i prevezio u skladištu na Papuku, Dilju i Krndiji. Sa parolom »ni zrna žita okupatoru«, stotine kola žita prikupljeno je u selima koja su bila dostupna okupatoru i žito prebačeno u pasivnije krajeve Hrvatskog zagorja, Kordun, Liku i Baniju. Najveći dio ovih pošiljki prebacivan je preko Save i Glavne pruge — pod borbom.

Borbena aktivnost odreda bila je vrlo intenzivna. Akcije su se odvijale danonoćno. Neprijatelj nikad nije imao mira, a većina komunikacija bila je često u prekidima. Neprekidnim zasjedama i iznenadnim prepadima neprijatelju su svakodnevno nanošeni osjetni gubici. Često su vršene akcije rušenja pruga, a u drugoj polovini septembra Diljski odred je uništio oklopni voz na pruzi Našice — Osijek, nedaleko od s. Vučkovac. U više navrata rušena je i pruga Zagreb — Beograd, što je dovodilo do zastoja koji su trajali i po 24 sata.

Uspješne akcije Diljskog NOP odreda omogućile su rukovodstvima okružnih komiteta KP za Slavonski Brod i Osijek da preko komunista, skojevaca i antifašističkih organizacija razviju veliku političku djelatnost. Zbog toga u ovom dijelu naše zemlje snažno se razbuktao

oslobodilački pokret i na terenima koji su bili pod kontrolom okupatorovih i ustaških snaga.

Vojničke akcije, političko djelovanje i uspjesi odreda uskoro su dali značajne rezultate. Jedinice su se popunjavale novim ljudstvom i naoružanjem, a moral jedinica i naroda na oslobođenoj teritoriji bio je svakim danom bolji. Slobodna teritorija se širila i služila kao snažan oslonac odredu. To je potpomoglo boljem radu vojno-pozadinskih jedinica i ustanova, organa vlasti i partijskih i antifašističkih organizacija. Diljsko vojno područje sa sjedištem u s. Paučje bilo je centar gdje su bile smještene skoro sve organizacije NOP.

Širenje slobodne teritorije, ometanje saobraćaja, česte akcije na komunikacije, uporišta³ i sve veći uticaj NOP-a na stanovništvo na neoslobođenoj teritoriji naveli su neprijatelja da planira vojnu akciju većeg obima.

U težnji da onemogući, bar za izvjesno vrijeme, dejstva Diljskog NOP odreda, pokoleba stanovništvo — pasivizira ga i zaplaši, osigura saobraćaj i koliko-toliko povрати pokolebani moral svojih jedinica, neprijatelj otpočinje snažnu ofanzivu na područje oko Dilja (planina) i Živčana (šuma). U ofanzivi su učestvovali dijelovi 187. njemačke rezervne divizije, jedan grenadirski batalion i 2. ustaška pukovnija. Ove jedinice su pošle sa ciljem da unište Diljski odred, komande područja i pozadinske ustanove i obezbijede saobraćaj na prugama Slavonski Brod — Zagreb i Osijek — Vinkovci i na cesti Osijek — Našice — Pleternica.

U isto vrijeme kad je neprijatelj otpočeo svoju ofanzivu na Dilj i Živčane, jedinice 12. divizije NOV i PO Hrvatske (12. udarna brigada, 18. i 16. omladinska brigada

³ Akcije Diljskog odreda najbolje ilustruje izvještaj štaba 2. korpusa, u kome on, Glavnom štabu Hrvatske, između ostalog piše: »Zahvaljujući pravilnom djelovanju Diljskog odreda, istočna Slavonija je postala jedan od važnih centara naše narodnooslobodilačke borbe. Od svih odreda naročito ističemo Diljski, koji je prvi na rang-listi i koji je najviše zadovoljio. U znak priznanja Diljskom odredu poklonili smo jedan njemački laki mitraljez. Diljski odred narastao je u posljednja dva mjeseca u takvoj mjeri brojčano i u naoružanju da će se od njega uskoro formirati Brodska brigada«.

»Jože Vlahović«) nalazile su se na maršu prema Dilju.⁴ Sticajem okolnosti neprijatelj je već trećeg dana (27. septembra 1943. godine) otpočinjanja ofanzive umjesto odreda protiv sebe imao cijelu 12. diviziju. Zbog toga sva tri bataljona Diljskog NOP odreda, Komanda diljskog i Komanda osječkog područja, pozadinske jedinice iz Paučja, skojevski kurs i narod okolnih sela, gotovo bez gubitaka povukli su se pravcem s. Paučje — Tromeda — s. Gradac — Slavonska Orahovica. Ofanziva na Dilj trajala je tri dana. Od jedinica Diljskog odreda najviše uspjeha imali su 3. i 2. bataljon, koji su zaplijenili top 75 mm sa 45 granata. Jedan top su uništili, a 3 kamiona spalili. Zaplijenili su puškomitraljez i 5 pušaka i zarobili 30, a ranili 70 ustaša. Zarobljen je jedan ustaški poručnik i 9 ustaša.⁵

Drugog dana poslije pristizanja u Slavonsku Orahovicu tačno u deset časova, 1. oktobra 1943. dva kilometra sjeveroistočno od Slavonske Orahovice,⁶ na južnim padinama Plavšićeva brda, postrojenim jedinicama je pročitana slijedeća naredba:

Stab 2. korpusa
Narodnooslobodilačke vojske
Hrvatske
Dne, 30. IX 1943.⁷

⁴ Naređenje Štaba 12. divizije NOV i PO Hrvatske od 22. IX 1943. godine, Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom V, knjiga 19, dok. br. 129, str. 417. (U daljem tekstu Zbornik t. V, knj. 19, dok. br. 129, str. 417). Opširnije o tome u dok. 172, 187, 247, 256, Zbornik V, knj. 19.

⁵ Ove podatke, samo s umanjenim gubioima, iznosi i general Dragojlov u Izvještaju Zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 26. IX 1943. godine, Zbornik t. V, knj. 19, dok. 247, str. 721.

⁶ Slavonska Orahovica, mjesto i središte komune u Slavoniji, zapadno od Našica, pominje se u XIII vijeku, u blizini razvaline starog grada Ružice.

⁷ Zbornik, t. V, knj. 19, dok. 186, str. 571, u fusnoti 2 stoji slijedeće »Brodsko NO brigada formirana je 29. rujna 1943. godine u Orahovici od Diljskog NOP odreda i tri čete iz Dvanaeste NOU brigade. Vidi bojnu relaciju Brodske NO brigade u arhivi VII pod reg. br. 22-4, k. 1140«. Ovaj podatak je proistekao iz bojne relacije Brodske brigade, koja je rađena poslije rata, a uz to i na osnovu sjećanja pisca i članova štaba brigade.

Već na prvi pogled, ako se obrati pažnja na datume, greška se može uočiti. Štab 2. korpusa je naredbu br. 11 (kojom se reguliše formiranje Brodske brigade) pisao 30. septembra 1943, pa je

Naredba br. 11"

Štaba 2. korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske.

nemoguće da je onda Brodska brigada formirana dan ranije (29. septembra 1943) nego što je naredba napisana.

Pored ovog, neki drugi podaci još rječitije govore da 29. septembra 1943. nije dan kad je Brodska brigada formirana. Tog dana gotovo sve jedinice 12. divizije i bataljoni Diljskog NOP odreda vode borbe s ustašama i Nijemcima. Najzad, tog dana Diljski odred nikako nije mogao biti u Slavonskoj Orahovici. Ovaj odred, koji će sačinjavati okosnicu buduće Brodske brigade, tek se 29. septembra odlijepio od neprijatelja. O tome u izvještaju »Akcije partizanskih odreda II korpusa NOV i POH u vremenu od 10—30. septembra 1943. godine« stoji: »Ofanziva na Dilj (27. 9. 1943) trajala je 3 dana«, znači 27, 28. i 29. 9. 1943. godine. Ili »... borba je otpočela 28. IX oko 18 sati. Ista je trajala i 29. sve do naređenja za povlačenje na Krndiju. 29. IX po naređenju skupio se sav odred (misli se na Diljski odred — primjedba autora), pozadinske ustanove, a njima se priključio i narod i povukao se preko Gradca na Krndiju.« Zbornik, t. V, knj. 19, dok. 187, str. 577.

Još više detalja o borbama Diljskog odreda u to vrijeme daje nam »Izvještaj štaba Istočne grupe NOP odreda od 4. X 1943. godine«. U ovom izvještaju, između ostalog, stoji: »...27. septembra ov. god. otpočela je ofanziva na Dilj i Živčane, odnosno na Diljski NOP odred, koja je trajala 3 dana...« ili »... 29. sept. ov. g. ako 7 časova ujutru pokupivši sve snage Diljskog odreda sa ostalim raznim ustanovama Diljskog područja izvršili smo pokret preko Granica, Londžice za Gradac, gdje smo stigli oko 11 časova.« I dalje »... 30. sept. ov. g. Diljski odred je izvršio pokret iz mjesta Gradca preko Krndije visom za Orahovicu (misli se na Slavonsku Orahovicu — primjedba autora), gdje je stigao 30. sept. ov. g. oko 16 časova. Tu je ostao na odmaranju do 1. oktobra ov. g. u kojem vremenu je formirana Brodska brigada.«

Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 27, str. 100—107.

U istom izvještaju koji je potpisao Savo Miljanović, kao komandant, i Mirko Bulović, kao komesar, stoji i ovo: »Poslije trodnevne borbe mi smo povukli Diljski odred na odmaranje u Orahovicu (sekcija D. Miholjac, razmjera 1:100.000). Ovo odmaranje iskoristili smo za odmaranje Brodske brigade, koja je formirana iz Diljskog odreda prema naređenju Štaba II Korpusa dana 1. oktobra ov. g. u Orahovici.«

Original izvještaja pisan na mašini, latinicom, nalazi se u Arhivi VII, reg. br. 47-2, k. 470.

Izvjeseo je da je Brodska brigada, istog dana, nakon formiranja, krenula na svoj prvi borbeni zadatak. Kako su čačinci napadnuti 2. oktobra 1943. u 04.00 časa, može se pouzdano zaključiti da je Brodska brigada formirana 1. oktobra 1943. u prijepodnevnim časovima, a ne dva dana ranije, kako se dosad pisalo.

⁸ Zbornik t. V, knj. 19, dok. 186, str. 571.

1. Formira se Brodska brigada Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske.⁹

2. Postavlja se štab Brodske brigade, i to:

Komandant: drug Jergović Ivan, dosadašnji komandant Diljskog NOP odreda;

Politkomesar: drug Domankušić Stjepan, dosadašnji politkomesar Diljskog NOP odreda;

Zamjenik komandanta: drug Đuro Prilika, dosadanji komandant 2. bataljona Omladinske brigade.¹⁰

Zamjenik politkomesara: drug Stevan Laćan, dosadanji politkomesar 1. bataljona Omladinske brigade.

Načelnik štaba: drug Gojko Kovačević,¹¹ dosadanji operativni oficir 21. brigade;

3. Postavlja se novi štab Diljskog NOP odreda, i to:

Komandant Zlatko Uglješić, dosadanji zamjenik komandanta Diljskog NOP odreda;

Politkomesar: Slavko Medunić, dosadanji zamjenik politkomesara Podravskog NOP odreda;

Zamjenik komandanta: Škrdnjar Luka.

Zamjenik politkomesara: Petar Olhovi.

4. Do daljnjeg štab Brodske brigade biće podređen štabu Istočne grupe NOP odreda.

Smrt fašizmu → Sloboda narodu!

Politkomesar:

Komandant

Petar Drapšin, s. r.

U sastav novoformirane brigade ušli su Diljski odred, jedna četa i teški minobacač sa poslugom iz 12. brigade i jedna četa sa dva laka minobacača i teškim mitraljezom iz 16. omladinske brigade.¹²

U sastav brigade kao njen 4. bataljon, nekoliko nedelja kasnije, ušao je Mađarski bataljon »Sandor Petefi«.¹³

⁹ Bojna relacija Brodske NO brigade, Arhiv VII, reg. br. 22-4, k. 1140.

¹⁰ Riječ je o 16. omladinskoj brigadi »Jože Vlahović«.

¹¹ Poginuo 1944. godine, na Voćinskom brdu između sela Huma i Voćina.

¹² Zbornik t. V, knj. 19, dok. 168, str. 527.

¹³ Bataljon je u to vrijeme imao nešto preko 50 boraca, a naziv je dobio po mađarskom pjesniku Šandoru Petefiju (1823—1849), koji je bio simbol pravednosti kod Mađara, pa i kod boraca mađarske nacionalnosti u Jugoslaviji. Dotad je bio u sastavu Diljskog NOP odreda, koji je, ojačan Osječkom četom i nekim udarnim grupama i dalje djelovao na Dilju. Zbornik, t. V, knj. 20, dok. 27, str. 102.

*Članovi Štaba 25. brodske brigade u vrijeme formiranja:
Gojko Kovačević, Stjepan Domankušić i Stevan Laćan*

Pod komandom štaba Hrvatske (GŠH) tada su se borila dva korpusa sa četiri divizije, tri divizije van sastava korpusa i više samostalnih brigada i odreda.

Na prostoru Slavonije u to vrijeme su postignuti značajni uspjesi. Između Save i Drave stvorena je velika, slobodna teritorija, koja se pružala od Đakova do Zagreba, na kojoj su radile škole, bolnice, a povremeno i željeznica. Neprijatelj je držao gradove i uži dio teritorije oko uporišta koja su držali Nijemci, ustaše i domobrani u Slavonskom Brodu, Đakovu, Osijeku, Slavonskoj Požegi, Bjelovaru, Daruvaru, Pakracu i nekim manjim uporištima: Garešnica, Grubišno Polje, Lipovljani. . .

Prije Brodske brigade na ovoj teritoriji formirana je 16. omladinska brigada »Jože Vlahović«, 17. udarna, 18. i 21. brigada, a tačno godinu dana ranije od formiranja Brodske brigade (9. oktobra 1942. godine) u ustaničkom selu Budići formirana je Prva slavonska NO brigada, koja je nešto kasnije preimenovana u 12. brigadu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV

i POJ). Pod tim imenom ostala je do kraja narodnooslobodilačkog rata (NOR) udarna i proleterska. Svim borcima Brodske brigade i ostalih jedinica ona je cijelo vrijeme rata služila za ugled. Ideal svakog borca u Slavoniji bio je da njegova jedinica dostigne slavu i ugled prve brigade — 12. proleterske.

Već 30. septembra Stab 2. korpusa pismenim putem obavještava Stab Istočne grupe NOP odreda da se Brodska brigada stavlja pod njegovu komandu. Do ovog, međutim, nije došlo odmah. Svoj prvi borbeni zadatak brigada je dobila dan kasnije, ali ne od Štaba Istočne grupe NOP odreda, nego od Štaba 12. divizije narodnooslobodilačke vojske Hrvatske (NOVH).

Za organizaciju i sređivanje jedinica štabovi su imali na raspolaganju svega nekoliko sati. Rad štabova u ovom vremenu uglavnom se sveo na popunu jedinica komandantima, komandirima i komesarima, a i pripreme za predstojeći pokret.

Na dan formiranja 518 boraca¹⁴ svrstano je u tri bataljona. Bataljoni su imali po tri čete i prateći vod sa po dva teška mitraljeza. Svaka četa imala je dva voda koji su bili sastavljeni od tri desetine. U brigadi je bila Prateća četa (dva minobacača 82 mm, 3 protivtenkovske puške i protivtenkovski top 37 mm). Od saniteta imala je 5 — 6 bolničara i bolničarki i umjesto ljekara, studenta medicine Branka Rukavinu. Uz Stab brigade bilo je 5 — 6 kurira, agitprop, šef Štaba, intendant i njegov pomoćnik. Kratko vrijeme iza toga u brigadi je formirana Bolnička četa, Vod za vezu i Pionirski vod, koji je, uskoro, prarastao u četvu, a jedno vrijeme postojala je i Regrutna četa.

Od 518 boraca, koliko ih je bilo u brigadi, dvije trećine su bili seljaci, a jedna trećina ostalih profesija. Na dan formiranja u redovima brigade našli su se borci devet nacija. Pored Srba i Hrvata, koji su bili najbrojniji, u

¹⁴ Nekoliko nedelja kasnije ovaj broj se povećao za novih 50 boraca, pošto je u sastav Brodske brigade ušao i Madarski bataljon, kao njen 4. bataljon.

brigadi je bilo 10 Mađara,¹⁵ 5 Slovaka, 6 Ceha, 5 Nijemaca, 2 Rusa, 5 Slovenaca i 19 Muslimana. U toku rata u sastavu brigade, pored Mađarskog bataljona »Sandor Petefi«, jedno vrijeme boriće se kompletna četa sastavljena od bivših crvenoarmejaca (Rusa, Ukrajinaca . . .) i vod sastavljen od boraca njemačke nacionalnosti. Krajem rata u njenim redovima će se naći izvjestan broj Italijana, jedan Alždrac i jedan borac koji je imao kinesko porijeklo.

Tog dana u stroju Brodske brigade najviše boraca je bilo iz Slavanskog Broda i njegove okoline. Otuda je dobila i ime. Brodska brigada je prva za svoje ime uzela ime jednog grada. Mnogi od njih iz Slavanskog Broda, Slobodnice,¹⁶ Podvinja, Brodske Varoši, Donjih Andrijevac, Starih Perkovaca, Starog i Novog Topolja, Sibinja i dr. vrlo brzo su uzdignuti za rukovodioce — komandante i komesare. Naziv Brodska brigada imao je i političko-mobilizatorski značaj za Brod i krajeve oko njega.

Unatoč brojnog ustaškog upravnog aparata i mnogobrojnih njemačkih i drugih jedinica, stanovnici Slavanskog Broda nisu se mirili sa okupacijom zemlje. Pored neprekidnog slanja novih boraca pod zastave sa petokrakom zvijezdom, udarne grupe komunista, a naročito skojevaca, neprekidno su vršile akcije u gradu i njegovoj neposrednoj okolini.

Iako nedovoljno organizovani, već od samog početka, ustaški zlikovci su preduzimali najoštrije mjere da bi spriječili širenje NOP. Nasuprot njima ugled i uticaj Komunističke partije (KP) u hrvatskim selima¹⁷ bio je dominantan. Brođani su se junački držali i njihova je velika zasluga da je pokret u ovom kraju od početka bio čist i da je neprekidno jačao. Polovinom 1943. skojevska grupa iz Osječke ulice donosi odluku da kompletna ode u partizane, što je nešto ranije učinila i grupa koja je djelovala u gimnaziji. Nijedan skojevac nije se oglušio o zadatak svoje

¹⁵ Ovakvo stanje je bilo prije dolaska Mađarskog bataljona, koji je formiran u selu Slatinskom Drenovcu (kod Podravske Slatine) od pripadnika mađarske manjine.

¹⁶ Ovo selo je u toku NOR-a dalo četiri narodna heroja.

¹⁷ U selima Staro i Novo Topolje seljaci su tjerali žandarme iz svojih sela i spasavali Srbe. U najviše sela masovnih strijeljanja nije ni bilo.

grupe. Iz redova ovih omladinaca uskoro je izraslo nekoliko istaknutih komesara, komandira i komandanata u Brodskoj brigadi.¹⁸

Rukovodeći se već ranije postavljenim zadacima na planu širenja i jačanja NOP, partijska organizacija ovog kraja, uz pomoć Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) i antifašističkih organizacija, organizuje borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Borba je postavljena na najšire osnove, a otpočetka se podvlačilo da se ona uspješno može privesti kraju samo pod uslovom zajedničke borbe Srba, Hrvata i ostalih nacionalnosti — protiv istog neprijatelja. Otuda čistota pokreta i šarolikost u višenacionalnom sastavu boraca u jedinicama, koje su se popunjavale sa ovog područja. Slavonske jedinice, pored Slavonaca, u velikoj mjeri su popunjavali Sremci i Bosanci, koji su, unatoč svih prepreka, u grupama dolazili u odrede i brigade, koje su operisale u Slavoniji.

U nekim selima Podravine i Posavine u blizini neprijateljevih uporišta osjećao se dosta jak uticaj Hrvatske seljačke stranke. Napredak na ovom planu, imajući u vidu raspoloženje masa, mogao se ostvariti likvidacijom neprijateljevih uporišta koja su to ometala, a i prisustvom i uticajem naših borbenih jedinica. Zbog toga, u prvo vrijeme, glavna orijentacija brigade usmjerena je u tom pravcu. Pa ipak, unatoč svih prepreka u slavonske jedinice, pa prema tome i u Brodsku brigadu sve je više dolazilo Podravaca i Posavaca (iz srezova: Podravska Slatina, Virovitica, Našice, Valpovo, Osijek, Donji Miholjac, Nova Gradiška, Novska . . .)

Do okupacije na području Slavonije nije bilo jačeg ustaškog pokreta ni njihovog uticaja. Ustašku ideologiju stanovništvo Slavonije nije prihvatilo ni za vrijeme okupacije. Za takvo stanje u Slavoniji veliku zaslugu je imala organizacija Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), koja

¹⁸ Među prvima (postao je komesar bataljona) bio je Ivan Gržinić koga su borci popularno zvali Grga. Veoma hrabar prošao je kroz sve okršaje koje je brigada vodila, da bi na kraju poginuo kao pilot — komandir eskadrile Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva u oslobođenoj zemlji. (Pored njega u sposobne rukovodioce brzo su izrasli Ivan Sterba, Ernest Kaucman ...)

je odmah, 1941. godine, pružila otpor okupatoru i ustaškoj vlasti, a kad su se oglasili prvi pucnji narodu je jasno ukazano kojim putem treba ići.

Poslije prvog pucnja u Slavoniji nije trebalo dugo čekati pa da se Slavonci u borbu masovno uključe. Nije bilo malo onih sela u kojima nije bilo ni jednog jedinog izdajnika. Okupatorova teritorija bila je samo ona koja je žicom opasana, a van tih ograda odvijao se novi život sa novim ciljevima za koje su se borili kako Slavonci, tako i Sremci, Podravci, Posavci, Bosanci, Srbi, Hrvati, Česi, Slovaci i sve ostale nacionalnosti, od kojih su neke uskoro imale i svoje borbene jedinice.

Glavne karakteristike razvoja NOP u Slavoniji su: — dobre i sveobuhvatne pripreme organizacija KPJ i SKOJ-a prvih dana okupacije u industrijskim centrima (Slavonski Brod, Gradiška, Novska, Virovitica, Slavonska Požega, Osijek. . .) i na terenu pod rukovodstvom Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH), njegovih članova i povjerenika (Rade Končara, Pava (Paje) Gregorića i dr.); — postupno i dobro organizovana široka mreža simpatizera, aktivista i narodnooslobodilačkih odbora u nizu hrvatskih, srpskih i čeških sela i naselja. Odatle i u širinu organizovan, narastajući i raznovrstan otpor okupatoru. Tokom 1942. godine, a pogotovu 1943, jasno se izdiferenciralo ko je za borbu, a ko protiv nje. Znalo se tačno gdje su oslonci okupatoru i slugama (sela naseljena folksdojčerima i ustaškim pristalicama), a gdje su naše baze. Bila su to gotovo sva sela i naselja sa srpskim stanovništvom kako u planini tako i ravnici; sela sa hrvatskim i miješanim stanovništvom, gdje ustaški pokret nije ni mogao naći ozbiljnog oslonca, a i sela sa češkim i slovačkim stanovništvom.

Svakako da je teror okupatora, ustaša i folksdojčera nad srpskim narodom ubrzavao narastanje NOP-a u Slavoniji, kao i slobodarske i ratničke tradicije iz bliže prošlosti (Vojna krajina — graničari, »zeleni kadar«, uticaj oktobarske revolucije, povremeni i raznovrsni otpori režimima stare Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ i dr.) kod Hrvata i Srba u Slavoniji doprinijeli su takođe svenarodnom otporu tuđinu i njegovim slugama.

U Slavoniji se masovnost ogledala u širini organizacija i aktivista NOP-a na terenu, a poslije i boraca i jedinica.

Narodna vlast je bila organizovana u skoro svim mjestima, čak i u gradovima koje je držao okupator. U Slavoniji je bio toliki uticaj NOP-a da su propali svi pokušaji četnika da se prebace u Slavoniju i da tamo djeluju.

To je sve pozitivno uticalo i na dalji razvoj NOP-a u Slavoniji (brojnost jedinica, uređenje poluslobodne i slobodne teritorije, pozadina, dobro organizovana narodna vlast, vojno-obaveštajna služba i dr.).¹⁹

Uza sve ovo treba imati u vidu specifični geografsko-strategijski položaj Slavonije, koja se proteže između dvije velike rijeke, dvije magistralne pruge i ceste — što je usložavalo organizaciju ustanka i razvoj NOP-a u Slavoniji.

Iako je Slavonija izukršтана željezničkim prugama i mnogim putevima, prohodnim za motorizaciju, u njoj se razvio oslobodilački pokret najširih razmjera. Ovdje je došao do izražaja faktor svijesti i spremnosti širokih masa da sa komunistima idu u borbu do kraja, bez obzira na uslove pod kojima se ona vodila. U Slavoniji su djelovali partizanski odredi i brigade, napadane su neprijateljeve kasarne, uništavane neprijateljeve jedinice i kolone, rušeni vozovi i pruge, paljene vršalice i žito koje je pripremljeno za okupatora. Odredi i brigade su vodili žestoki rat i uspješno odolijevali neprijateljevim ofanzivama. U Slavoniji gotovo da i nije bilo šireg regiona koji nije bio pokriven nekom partizanskom jedinicom.

Poluoslobođenim pa i neoslobođenim regionima krstarili su terenski partijsko-politički radnici, udarne grupe, patrole, kuriri, diverzanti, pa i manje jedinice.

¹⁹ Već 1943. moglo se ići duž Slavonije, slobodno — pojedinačno i bez oružja. Ni naleti jačih snaga neprijatelja, ni ofanzive, ni sve zlo što je s njima dolazilo nisu uništili postojeću organizaciju NOP. Nije dolazilo do zastoja u radu i razvoju NOP u Slavoniji.